

УДК 316.4.05

К. О. ІБРАГІМОВА

**ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ
НА ПРОФЕСІЙНО-СПРЯМОВАНИЙ РОЗВИТОК**

У статті проведено аналіз наукових поглядів та концептуальних розробок щодо процесу соціалізації особистості. Зроблено огляд теорій соціалізації вітчизняних та закордонних вчених. Розкрито тлумачення поняття «професійно-спрямований розвиток». Теоретично доведено вплив процесу соціалізації особистості на його професійно-спрямований розвиток.

Ключові слова: соціалізація, соціальна взаємодія, професійна діяльність, професійно-спрямований розвиток, професійна підготовка.

В статье проанализировано научные взгляды и концептуальные разработки процесса социализации личности. Сделан обзор теорий социализации отечественных и зарубежных ученых. Раскрыто понятие «профессионально-направленное развитие». Теоретически доказано влияние процесса социализации личности на его профессионально-направленное развитие.

Ключевые слова: социализация, социальное взаимодействие, профессиональная деятельность, профессионально-направленное развитие, профессиональная подготовка.

The article analyzes the scientific views and conceptual developments of the process of socialization of the individual. Theories of socialization of domestic and foreign scientists are reviewed. The notion of "professionally-directed development" is disclosed. The article reveals the influence of the level of socialization of the individual on the professional orientation. The historical aspect influencing the development of new theories of socialization by domestic scientists. The professional orientation is characterized, which is characterized by the aspirations, inclinations, motivation and interest of the person to a particular professional activity, attitude to the profession itself. The importance of the process of social interactions on the process of socialization of the personality in which the subjective "I" is stabilized has been proved. The process of socialization, which is formed under the influence of factors such as upbringing, family, educational institutions, the public, interest groups, the state, etc., has been studied. Theoretically, the influence of the process of socialization of a person on his professionally directed development has been proved.

Keywords: socialization, social interaction, professional activity, professionally directed development, vocational training.

Постановка проблеми. Професійна діяльність сучасного члена суспільства є невід'ємною складовою його життя в цілому і формує його особистість зокрема. Сьогодні побудовано таким чином, що особистість, задовольняючи свою потребу до діяльності, однозначно стикається з суспільством і розвивається в процесі цього контакту. Будь-який контакт особистості з оточуючими має на увазі соціалізацію, яка, безумовно, в більшій чи меншій мірі впливає на нього.

Процес соціалізації, його вивчення і розробка викликають сьогодні великий інтерес вчених-теоретиків і практиків. Соціалізація, як поняття, широко вживається в сучасних роботах філософів, соціологів, психологів і педагогів, однак, необхідно зазначити, що фундаментальних досліджень з цього питання вкрай мало – історичний аспект проблеми освітлюється, як правило, в концептуальних розробках вчених як ілюстрація історичної спадкоємності науково-практичних ідей.

Мета статті – проаналізувати вплив процесу соціалізації на професійно-спрямований розвиток особистості.

Процес соціалізації особистості є невід'ємною складовою його розвитку, результати якої суттєво впливають на подальший соціальний професійно-спрямований розвиток. В ході цього процесу відбувається формування покоління під впливом таких чинників, як: сім'я, спілкування, громадські організації й інші соціально насичені аспекти життя. Саме тому така велика увага до нього філософів, соціологів, педагогів, психологів, політологів.

Вивчення процесу соціалізації почалося завдовго до формування в науці значення цього терміну. Проведений аналіз педагогічних джерел дозволяє зробити висновок, що багато авторів описували і аналізували процес соціалізації, його складові та компоненти,

структуру, тощо, не користуючись терміном «соціалізація». І це зрозуміло, адже багато століть процес формування людини йшов незалежно від того, наскільки сама людина могла осмислити його.

Соціалізація – це розвиток людини в процесі засвоєння культури суспільства. Першими зацікавилися феноменом соціалізації Арістотель, Кант, Гегель, а сам термін «соціалізація» запозичений з політекономії і стосовно розвитку людини став використовуватися в останній третині XIX століття, коли американський соціолог Ф. Гіддінгс в книзі «Теорія соціалізації» спожив його в значенні, близькому до сучасного. Втім, є думка, що автором терміну «соціалізація» є французький соціолог М. Тард [6, с. 11].

У Росії про соціалізацію заговорили дещо пізніше, в кінці XIX століття, причому у рамках економічної науки. Однак, видатний російський педагог П. Каптерев був родоначальником терміну «соціалізація» у педагогіці – у своєму фундаментальному дослідженні «Історія російської педагогіки» він використовує термін «соціалізація» в сенсі «громадське виховання». Міркуючи про соціалізацію сімейного виховання, П. Каптерев розкриває два недоліки: 1) «...вийде безперечна шкода для розвитку дитячої індивідуальності, бо громадське виховання має своїм першим і найголовнішим завданням розвиток в дітях загальних, тобто схожих властивостей, залишаючи без уваги або мало приділяючи уваги тим властивостям, якими діти відрізняються один від одного.»; 2) «...сім'я вносить у виховання такі важливі елементи, як любов, розкриття і виховання дитячого серця. Громадське виховання неминуче виховання розсудливе, побудоване на науці, до певної міри холодне. Воно може бути прекрасним з об'єктивного боку, але воно буде позбавлено сердечної теплоти. Без любові і ласки

дитя прямо в'яне і псується, а це можна знайти тільки в сім'ї» [4, с. 212].

Необхідно зазначити, що з того часу у вітчизняній педагогіці поняття «соціалізація» стало асоціюватися з поняттям «виховання в широкому значенні слова» (Н. Крупська, А. Луначарський, П. Блонський). Аналізуючи соціально-економічну обстановку, що склалася після революції 1917 р., П. Блонський охарактеризував ситуацію у сфері освіти як тривожну, таку, що розвивається стихійно, у зв'язку з чим він стверджував, що «справжнє завдання – не замикати дітей від життя, а навпаки, робити елементом навколишнього громадського життя; типовою рисою нині є саме широка соціалізація». На думку П. Блонського «склалася найгостріша необхідність створювати школу нового суспільства, яка «соціалізується», тобто потрібні діти «комуністичного суспільства, що будується» [1, с. 174–187].

Таким чином, значення терміну «соціалізація» до 60-х років минулого століття було скоректовано і використовувалося в педагогічній науці й практиці в значенні «становлення, формування, виховання в умовах соціалізму». Цей підхід повністю відповідав політичній ситуації, що склалася на той час, і став дійсним інструментом сталінської ідеології, що використала процес соціалізації в значенні: «соціалізація – більше соціалізму». Цей механізм практично привів до втрати особового початку в підготовці до життя і формуванні підростаючої людини.

У кінці 80-х на початку 90-х років ХХ століття корінні соціально-економічні, ідеологічні зміни в нашій країні активізували роботу вчених по переосмисленню теоретичних і методологічних підходів до процесу соціалізації. Соціально-економічні перетворення розсунули рамки соціалізації і змінили уявлення про неї, викликавши до життя пошук нових форм соціальної адаптації дітей і дорослих в умовах свободи вибору професії.

В умовах, що склалися, безперечним інваріантом діяльності в умовах особово-орієнтованої освіти повинне було стати сприяння соціалізації та соціальної адаптації його учасників до тих, що формуються в суспільстві ринкової економіки і ринкових стосунків.

По суті, в той час розробляється нова теорія соціалізації особистості, в якій намітилися підходи до вирішення проблеми соціалізації дітей і молоді в практичній діяльності освітніх установ. Можна сказати, що склалася вітчизняна міждисциплінарна школа соціалізації, представниками якої є Л. Буєва, Б. Вульф, І. Кон, А. Петровський, М. Рожков, Д. Фельдштейн і інші. Про те, що ця школа авторитетна, а її дослідження ефективні, говорить включення поняття і процесу соціалізації в нову «Концепцію виховання молоді, що вчиться», розроблену в 90-х роках (О. Бодальов, В. Караковський, З. Малькова, Л. Новікова та інші). У «Концепції» признається цілісність людини як особи, для формування якої необхідна взаємодія процесів соціалізації, виховання, саморозвитку, при цьому виховання розглядається як частина процесу соціалізації.

Автори концепцій виховання молоді, що навчається, під соціалізацією розуміють двосторонній процес: з одного боку, індивід засвоює соціальний

досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству і соціальним групам, в які він входить, а з іншою, – в процесі соціалізації він активно відтворює систему соціальних зв'язків і соціальний досвід.

Процес соціалізації розглядався різнобічно, зокрема, Л. Буєва вважає, що «поняття «соціалізація» означає процес соціального становлення людського індивіда, формування його соціальної суті» [2, с. 125].

Кажучи про концептуальні розробки процесу соціалізації філософів, соціологів, психологів і педагогів, необхідно відзначити, що на Заході ця проблема вивчається триваліший період і була вивчена такими дослідниками, як Дж. Аллантайн, О. Брім-молодший, В. Бронфен-Бреннер, Е. Еріксон та інші. Зарубіжні дослідники тяжіють до двох основних підходів, стверджуючи:

- індивід пасивний в процесі соціалізації, а сама соціалізація формує індивіда, що адаптується до суспільства, відповідно до своєї культури;

- індивід активний в процесі соціалізації і в процесі адаптації до суспільства змінює себе і свої життєві обставини.

До представників першого підходу можна віднести французького соціолога Еміля Дюркгейма і американського психолога Толкотта Парсонса.

Так Еміль Дюркгейм, досліджуючи стосунки людини і суспільства, прийшов до висновку про необхідність рішення питання соціалізації. Цікаво відзначити, що Е. Дюркгейм розглядав процес соціалізації як «олюднення», здійснюване під впливом виховання. Він відзначав: «... суспільство може вижити лише тоді, коли між його членами існує значна міра однорідності. Виховання встановлює і підкріплює цю однорідність, фіксуючи у дитини із самого початку істотні характеристики, потрібні при колективному житті» [3, с. 212].

Е. Дюркгейм стояв на позиції беззастережного визнання за суспільством пріоритету перед людиною в процесі соціалізації та пасивності індивіда в цьому процесі. Теоретичні положення Е. Дюркгейма лягли в основу теорії функціонування суспільства і були продовжені Толкоттом Парсонсом, що обґрунтував механізми процесів інтеграції людини в соціальну систему. Т. Парсонс визначав соціалізацію як «інтерналізацію культури суспільства, в якій дитина народилася», як «кумуляцію індивідом соціальних ролей, норм, цінностей того суспільства, до якого він належить, шляхом «вбирання» загальних цінностей в процесі спілкування зі значимими іншими». Виходячи з цієї установки, Т. Парсонс сформулював двоєдине завдання соціалізації – сформувати у підростаючого покоління відчуття лояльності і відчуття відданості щодо системи. Саме Т. Парсонсу належить думка про те, що в процесі соціалізації у соціалізуемого з'являється відчуття неповноцінності, тому що виконання ним ролі немичує піддається неоднозначним оцінкам агентів соціалізації: у свою чергу це впливає на власну самооцінку, яка може виявитися вельми невисокою. Форми неповноцінності – самі різні: поведінка, що відхиляється – створення субкультури, що компенсує невдачі соціальних груп в суспільстві (підліткових, кримінальних); поява контркультур, що відкидають самовдосконалення.

Цей підхід зробив вплив і був прийнятий такими дослідниками соціалізації, як Дж. Х. Баллантайн, Е. Мак Нейл, Дж. Огбю, Дж. Хевітхерст.

Інші підходи було теоретично обґрунтовано та розвинуто американськими вченими, такими як Ч. Кулі, В. Томас, Ф. Знанецький, Дж. Мід, деякі теорії з яких нами було проаналізовано.

Так, Ч. Кулі основною ідеєю у своїй теорії висунув думку про те, що особистість формується на основі безлічі взаємодій людей з навколишнім світом. В ході взаємодій людина створює своє «дзеркальне Я», таке, що складається з трьох елементів: як нас сприймають інші; як інші реагують на те, що бачать; як ми відповідаємо на сприйняту нами реакцію інших. Спрощено процес соціалізації, на думку Ч. Кулі, можна описати так: індивід, спілкуючись в малих групах, де характерні довірчі міжособові стосунки, як би дивиться в дзеркала, що відображають його «Я», у результаті «дзеркальне Я» допомагає індивідові побачити себе з боку, провести самооцінку, сформувати в собі потребу до самовдосконалення. Таким чином формується власне людське «Я» та в процесі інтеракцій суб'єктивне «Я» стабілізується, виробляється відчуття самоконтролю, засвоюються норми і цінності малої групи.

Ми не можемо не погодитись, що в процесі інтеракцій, тобто в процесі взаємодії, суб'єктивне «Я» стабілізується, але, на нашу думку, цей процес досить складний і залежить від багатьох чинників, в тому числі від виховання, самооцінки, установок, тощо, чого Ч. Кулі не врахував.

Дж. Мід, як і Ч. Кулі, вважав, що «Я» – це продукт соціальний, такий, що формується на основі взаємін з іншими людьми. «Особа формується на трьох різних стадіях: імітація, ігрова стадія, стадія колективних ігор. У грі дитя навчається переймати на себе ролі інших людей і розуміти (приймати) установки соціальної групи. Провідною умовою формування власного «Я» служить здатність індивіда переймати на себе роль «узагальненого іншого» (певний узагальнений образ колективних вимог і установок до даного індивіда). Установка «узагальненого іншого» – це установка всієї спільності, через «узагальненого іншого» суспільство впливає на поведінку індивіда, здійснює контроль над його поведінкою, тому процес соціальної взаємодії в спільності входить як вирішальний чинник в мислення індивіда» [5, с. 124]. Стає зрозуміло, що в залежності від сформованості «Я» особистості, від рівня його соціалізації, від здатності ототожнювати себе з професією залежить професійна спрямованість цієї особистості.

Професійна спрямованість характеризується прагненням, схильностями, мотивацією та зацікавленістю особистості до конкретної професійної діяльності, ставленням до самої професії і з'являється до моменту вибору спеціальності та відповідає першому етапу професійного самовизначення особистості.

Аналіз літератури вітчизняних та зарубіжних вчених з питання професійної спрямованості особистості доводить, що існує суттєво різне трактування поняття «професійна спрямованість» авторами. Так, А. Мусалаєва визначає професійну спрямованість як

установку на розвиток особистості відповідно до вимог діяльності, що супроводжує все свідоме життя суб'єкта праці. Її можна охарактеризувати як фіксований на певному віковому етапі рівень цілісного процесу становлення особистості спеціаліста. Узагальнюючи поняття «професійна спрямованість» особистості можна стверджувати, що це ціла система рушійних людиною мотивів. Вона визначає його тип мислення, схильності, потреби, бажання, інтереси що орієнтують діяльність особистості.

В той час як з точки зору вибору профільного навчання і професії Дж. Холланд наполягає, що успішність професійної діяльності, задоволеність нею залежить, насамперед, від відповідності типу особистості типові професійного середовища. Представники тієї чи іншої професії за певними психологічними характеристиками більш-менш однорідні. Кожна професія приваблює людей яким притаманні спільні інтереси, погляди, нахили, певні психофізіологічні властивості та інше. Оскільки представники кожної професійної групи характеризуються певною подібністю, то в багатьох ситуаціях вони реагують досить однаково, створюючи тим самим своє інтерперсональне середовище. Таким чином, правомірно можна стверджувати про наявність моделі професійного середовища, яке оточує людину. Тобто, від процесу соціалізації конкретної особистості – його індивідуального шляху становлення членом суспільства, залежить його професійно-спрямований розвиток. Особистісні риси характеру, психофізіологічні і генетичні особливості, безумовно впливають на розвиток професійної спрямованості, але значне місце у формуванні цього процесу займає виховання, суспільство, котре оточує людину, рівень його соціально-пізнавальної діяльності та актуальність обраної професії в конкретному суспільстві.

Висновки. Аналізуючи теоретичні дослідження можна зробити висновки, що індивід – це результат процесу соціалізації, фігура, створена оточуючими. На нашу думку, ця формула не може бути універсальною, бо суспільство не може впливати на кожного однаково і залежить це від темпераменту особистості, рівня сугестивності, характеру, емоційного стану, тощо. Тому ми не можемо стверджувати, що суспільство одноставно здійснює контроль над поведінкою особистості.

Саме тому в останній час домінують місце в професійній підготовці займає формування комунікативних навичок, особистісних якостей, умінь працювати у команді, готовності до активної соціалізації у трудовому колективі. Сформованість цих здібностей є моральною основою самостійної та колективної праці – спеціаліст визначає зовнішні умови та обирає засоби вирішення проблем що з'являються у професійній сфері.

Список літератури: 1. *Блонский П.П.* Избранные педагогические и психологические сочинения / П.П. Блонский / Под ред. А.В. Петровского. – М., 1979. – 694 с. 2. *Буева Л.П.* Социальная среда и сознание личности / Л.П. Буева. – М.: МГУ, 1968. – 267 с. 3. *Дюркгейм Э.* Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм. – М.: Канон, 1995. – 352 с. 4. *Каптерев П.Ф.* Педагогическая психология / П.Ф. Каптерев. – СПб.: Земля, 1914. – 489 с. 5. *Мид М.* Культура и мир детства / М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 429с. 6. *Тард Г.* Социальные этюды / Г. Тард. – СПб., 1902. – С. 6–11.

References (transliterated): 1. Blonskiy P.P. *Izbrannyye pedagogicheskie i psichologicheskie sochineniya* [Selected pedagogical and psychological writings]. Moscow, 1979. 694 p. 2. Bueva L.P. *Sotsialnaya sreda i soznanie lichnosti* [The social environment and the consciousness of the individual]. Moscow, MGU, 1968. 267 p. 3. Dyurkgeym E. *Sotsiologiya. Ee predmet, metod, prednaznachenie* [Sociology. Its subject, method,

purpose]. Moscow, Kanon, 1995. 352 p. 4. Kapterev P.F. *Pedagogicheskaya psihologiya* [Pedagogical psychology]. SPb, Zemlya, 1914. 489 p. 5. Mid M. *Kultura i mir detstva* [Culture and the world of childhood]. Moscow, Nauka, 1988. 429 p. 6. Tard G. *Sotsialnyie etyudy* [The social studies]. SPb., 1902. pp. 6–11.

Надійшла (received) 21.11.2017

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Процес соціалізації особистості та його вплив на професійно-спрямований розвиток / К. О. Ібрагімова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2017. – № 52 (1273). – С. 82–85. – Бібліогр. : 6 назв. – ISSN 2227-6890.

Процесс социализации личности и его влияние на профессионально-направленное развитие / К. О. Ибрагимова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2017. – № 52 (1273). – С. 82–85. – Бібліогр. : 6 назв. – ISSN 2227-6890.

Process of socialization of personality and his influence on the professionally-directed development / К. О. Ibrahimova // Bulletin of NTU "KhPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2017. – No. 52 (1273). – P. 82–85. – Bibliogr. : 6. – ISSN 2227-6890.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Ібрагімова Карина Отеллівна – к.пед.н., Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», асистент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад.І.А.Зязюна; тел.: 050–773–35–57; e-mail: karinaotellovna@gmail.com.

Ибрагимова Карина Отелловна – к.пед.наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», ассистент кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. акад. И. А. Зязюна; тел.: 050–773–35–57; e-mail: karinaotellovna@gmail.com.

Ibrahimova Karina – Ph.D (Pedagogy), National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Assistant at Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun; tel.: 050–773–35–57; e-mail: karinaotellovna@gmail.com.

УДК 796.011.1-378.034

О. В. ЮШКО, Н. Ю. БОРЕЙКО, Л. Л. АЗАРЕНКОВА

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті висвітлюється проблеми духовності особистості, визначаються її теоретичні засади, аналізуються ключові поняття «духовно-моральні цінності», «педагогічні умови», визначено позитивний вплив занять фізичною культурою та спортом на формування особистості, презентуються результати експериментальної роботи щодо розробки педагогічних умов формування у студентів духовно-моральних цінностей на заняттях фізичним вихованням, визначені рівні та критерії сформованості духовно-моральних цінностей.

Ключові слова: духовно-моральні цінності, студенти, педагогічні умови, фізична культура, фізичне виховання.

В статье освещаются проблемы духовности личности, определяются его теоретические основы, анализируются ключевые понятия «духовно-нравственные ценности», «педагогические условия», определено положительное влияние занятий физической культурой и спортом на формирование личности, представляются результаты экспериментальной работы по разработке педагогических условий формирования у студентов духовно-нравственных ценностей на занятиях физическим воспитанием, определены уровни и критерии сформированности духовно-нравственных ценностей.

Ключевые слова: духовно-нравственные ценности, студенты, педагогические условия, физическая культура, физическое воспитание.

The article deals with the problem of the spirituality of the individual, determines its theoretical principles, analyzes the key concepts of "spiritual and moral values", "pedagogical conditions", determines the positive influence of physical culture and sport on the formation of the individual, presents the results of experimental work on the development of pedagogical conditions for the formation of students spiritual and moral values in physical education classes, defined levels and criteria for the formation of spiritual and moral values. For the effective practical realization of the process of formation of spiritual and moral values among students in the classes of physical education, several pedagogical conditions were distinguished. The teacher, with a personal example, contributes to the cultivation of spiritual and moral values. In physical education classes, the teacher should include in the content components that contribute to the formation of motivation and moral consciousness. The system of formation of spiritual and moral values should include various active forms, innovative methods and means. Organization of events requiring the application of the acquired knowledge and skills. Creation of a pedagogically comfortable educational environment.

Keywords: spiritual and moral values, students, pedagogical conditions, physical culture, physical education.

Вступ. Культурні та моральні цінності являють собою головні мотиви життєдіяльності кожної людини, забезпечують інтеграцію людей, а найважливішою умовою сталого суспільства є наявність, збереження

© О. В. Юшко, Н. Ю. Бореико, Л. Л. Азаренкова, 2017